

JOZEF KUBICA

Wyższa Szkoła Rolnicza w Krakowie

UWAGI O ORGANIZACJI I METODYCE DORADZTWA ROLNICZEGO*

Rozwój produkcji rolniczej w sektorze drobnotowarowego rolnictwa związany jest w ostatnich latach z coraz większym dopływem środków produkcji pochodzenia przemysłowego, zwłaszcza środków obrotowych, co jest zjawiskiem charakterystycznym dla procesu intensyfikacji rolnictwa. Równocześnie z tym obserwuje się coraz szerszy rozwój badań naukowych nacełowanych na potrzeby praktyki rolniczej, których wykorzystanie jest jednym z nieodzownych czynników postępu w rolnictwie. Na tle tych przemian i stale rosnących zadań stawianych przed gospodarstwami indywidualnymi staje szczególnie ostro kwestia podnoszenia poziomu wiedzy rolniczej producentów, warunkująca zmianę dotychczasowych sposobów gospodarowania w kierunku uzyskania efektywnego postępu biologicznego, technicznego i społecznego.

W hierarchii czynników współdecydujących o postępie w rolnictwie można wyróżnić, za Cz. Maziarzem (2), 2 grupy czynników:

- 1) siły wytwórcze i społeczno-ekonomiczne warunki produkcji,
- 2) czynniki związane z człowiekiem.

Grupa pierwsza, w skład której wchodzi m. in. zespół warunków przyrodniczych, techniczna baza produkcji, polityka ekonomiczna państwa oraz człowiek w sensie siły roboczej stwarza potencjalne możliwości rozwoju produkcji i obniżenia społecznych kosztów wytwarzania na drodze dostosowania struktury produkcji do warunków środowiska i racjonalnej kombinacji nakładów dla ich efektywnego wykorzystania w procesie produkcji. Druga grupa, czyli czynniki związane z człowiekiem w sensie jego wiedzy, umiejętności, aktywności, wytrwałości i cech inoralnych spełnia rolę katalizatora w realizacji tych możliwości, ale tylko wtedy, gdy jest postawiona na odpowiednio wysokim poziomie. Współczesny rolnik musi być nie tylko sprawnym fizycznie i technicznie wytwórcą, ale przede wszystkim dobrym organizatorem, wykorzystującym umiejętnie środki produkcji, ziemię i pracę.

*) Referat wygłoszony na plenarnym zebraniu Komitetu Ekonomiki Rolnictwa Wydz. V PAN w Krakowie w dn. 25.IX.1969 r.

Powszechnie uważa się, że postęp w rolnictwie polega na wprowadzaniu do produkcji rolniczej i życia społecznego na wsi nowych elementów w celu udoskonalenia procesów produkcyjnych i wzbogacenia stosunków międzyludzkich. Upowszechnienie postępu w rolnictwie jako zorganizowana działalność dla udzielenia pomocy producentom w stosowaniu osiągnięć nauki i techniki rolniczej oraz organizowaniu życia społecznego przynosi więc w konsekwencji zdobycz najcenniejszą, jaką jest doskonalenie osobowości ludzi pracujących w rolnictwie.

Szeroki zakres problemów nurtujących współczesną wieś i złożony charakter rodzinnego gospodarstwa indywidualnego stwarza potrzebę wielokierunkowości działania w doradztwie rolniczym. Cz. Maziarz (2) systematyzuje upowszechnianie postępu w 3 zasadnicze działy. Pierwszy dotyczy problematyki postępu w gospodarstwie rolnym i osoby kierownika gospodarstwa; drugi wiejskiego gospodarstwa domowego i oddziaływania na osobowość kobiety wiejskiej; trzeci obejmuje młodzież wiejską sposobną się do zawodu kierowania gospodarstwem rolnym lub gospodarstwem domowym.

Realizacja zasadniczych funkcji doradztwa rolniczego, służących racjonalizacji gospodarowania na wsi, polega głównie na naprowadzaniu rolnika na podjęcie odpowiednich decyzji gospodarczych po uprzedniej analizie przyczyn działających hamująco na wyniki produkcji. Niezmiernie istotnym zagadnieniem jest tu współdziałanie rolnika w wykrywaniu istniejących niedociągnięć, ocenie skutków, jakie one przynoszą i ustaleniu sposobu ich przewyciężenia w granicach istniejących możliwości ekonomicznych. Współczesny rolnik szuka partnera do dyskusji, ponieważ przy postępującym rozwoju chemizacji i technizacji rolnictwa, hodowli zwierząt itp. wyłania się przed nim szereg problemów, których nie jest w stanie sam rozwiązać dysponując dotychczasowym poziomem wiedzy. Duża doza sceptycyzmu, jaka cechuje rolników w przyjmowaniu nowości nie oznacza braku zainteresowania postępowaniem biologicznym, technicznym czy społecznym, lecz jest najczęściej wyrazem ostrożności w ocenie następstw wprowadzenia odpowiednich innowacji.

Skuteczność upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie zależy w dużym stopniu od obranych metod działania. Tradycyjnie wyróżnia się w tym zakresie 3 grupy form:

- 1) oddziaływanie indywidualne (porady, rozmowy, lustracje gospodarstw, poletka doświadczalne),
- 2) oddziaływanie grupowe (porady grupowe, kursy, seminaria, konkursy, wycieczki, lustracje zespołowe),
- 3) oddziaływanie masowe (zebrania ogólne, przekazywanie informacji przy pomocy środków masowych).

Biorąc za podstawę stopień intensywności oddziaływania w upowszech-

nieniu postępu, można je podzielić na oddziaływanie bezpośrednie (masowe, grupowe, indywidualne) i oddziaływanie pośrednie (przez spółdzielczość, handel oraz organizacje rolnicze). Jeszcze inny podział form upowszechniania postępu rolniczego przeprowadzają specjaliści amerykańscy, przyjmując za główne kryterium stosowane środki techniczne. I tak G. Gallup (5) wyróżnia.

- 1) formy oddziaływania oparte na słowie pisanym (biuletyny, ulotki, okólniki);
- 2) formy oddziaływania oparte na słowie żywym (zebrania, lustracje gospodarstw, rozmowy, radio);
- 3) formy oddziaływania oparte na środkach przedmiotowo-wizualnych (pokaz wyników doświadczeń, wystawy, plakaty, film telewizyjny);
- 4) formy oddziaływania pośredniego (wpływ lokalnych przodowników na otoczenie).

Z kolei E. Rogers (4) rozróżnia:

- 1) wpływy pośrednie przodowników wiejskich na sąsiadów,
- 2) kontakty indywidualne instruktora,
- 3) bezpośrednie kontakty grupowe,
- 4) oddziaływanie masowe przy pomocy środków przedmiotowych.

W świetle prowadzonych za granicą obserwacji nad przydatnością różnych metod upowszechniania postępu rolniczego można stwierdzić, że z punktu widzenia stwarzania przesłanek do podejmowania decyzji o wprowadzeniu innowacji najefektywniejsze są formy oddziaływania bezpośredniego. Z kolei formy masowe wysuwają się na pierwszy plan w początkowej fazie wprowadzania postępu, a mianowicie w fazie informacji o danych nowościach.

Przy dużej różnorodności form upowszechniania postępu rolniczego niektóre z nich są bardziej eksponowane w poszczególnych krajach, inne mniej, a spotyka się także występowanie specyficznych form właściwych tylko dla danego kraju. W polskim systemie upowszechniania ukształtowały się następujące formy pracy oświatowej typu pozaszkolnego: 1) popularyzacja wiedzy rolniczej za pośrednictwem środków masowego przekazu, 2) masowe jesienno-zimowe szkolenie rolnicze obejmujące cykl wykładów i pogadanek, 3) poradnictwo rolnicze, 4) wdrażanie zaleceń nauki i techniki rolniczej za pośrednictwem kursów rolniczych, programu agrominimum, doświadczalnictwa terenowego, sieci gospodarstw przodowniczych oraz sieci informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej, 5) doszkolenie zawodowe kadry inżynieryjno-technicznej, 6) pozaszkolne przysposobienie rolnicze młodzieży wiejskiej oparte na kierowanym samokształceniu w zespołach.

Jeszcze większe różnice między poszczególnymi krajami ujawniają się w zakresie instytucji zajmujących się doradztwem rolniczym. W Stanach Zjednoczonych np. rozbudowano tego rodzaju instytucje w ścisłym powiązaniu z wyższymi szkołami rolniczymi i zakładami doświadczalnymi. W NRF oparto całą organizację upowszechniania w terenie o sieć średniego szkolnictwa rolniczego oraz wyspecjalizowane służby centralne. We Francji bazuje się głównie na działalności zrzeszeń i organizacji rolniczych, które zatrudniają własne służby instruktorskie, tylko częściowo finansowane przez państwo. Zarówno w NRF, jak i we Francji kierowniczą rolę w organizowaniu doradztwa sprawują władze państwowe. W Holandii jest 3-stopniowa organizacja doradztwa: centralna, prowincjonalna i rejonowa. Cała służba doradcza — to aparat państwowy, obejmujący poradnictwo ogólnorolnicze, zootechniczne i ogrodnicze. I tu istnieje silne powiązanie pomiędzy placówkami naukowymi a służbą doradczą. Służba poradnictwa w Holandii prowadzi również doszkalanie rolników wspólnie ze związkami producentów. W krajach socjalistycznych ze względu na wielkotowarową strukturę rolnictwa główny ciężar upowszechniania postępu w rolnictwie i jego organizacja spoczywają w rękach państwa. I tak np. w Czechosłowacji organizacja służby upowszechniania oparta jest na instytucjach państwowych i organizacjach społecznych, natomiast w ZSRR system propagandy rolniczej opiera się całkowicie na administracji państwowej, przy czym działalność ta jest ściśle powiązana z instytucjami naukowo-badawczymi i doświadczalnymi.

W polskiej strukturze organizacyjnej doradztwa rolniczego zasadniczą rolę odgrywają: 1) administracja rolna, 2) ośrodki nauki rolniczej wraz z siecią informacji, 3) instytucje i organizacje współdziałające, 4) szkolnictwo rolnicze. Ostatnio rozbudowano znacznie strukturę organizacyjną systemu upowszechniania postępu rolniczego, powołując służbę agronomów i zootechników gromadzkich oraz rolnicze rejonowe zakłady doświadczalne. Utworzono również zakłady upowszechniania postępu rolniczego w WSR oraz sieć placówek rolniczej informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej w resortowych instytucjach naukowo-badawczych.

Zarówno w Polsce, jak i w innych krajach uważa się, że najpoważniejszą rolę w szerzeniu i wdrażaniu oświaty rolniczej spełniać winny służby instruktorskie na różnych szczeblach organizacyjnych. Stąd też uwaga europejskich badaczy zajmujących się zagadnieniem postępu rolniczego koncentruje się głównie na zadaniach i sposobach podnoszenia kwalifikacji instruktora oraz wypracowaniu metod oceny skuteczności jego działania. O rezultatach pracy służby instruktorskiej decydują w głównej mierze 3 elementy: przygotowanie społeczno-zawodowe, właściwy program pracy i dobór odpowiednich metod doradztwa. Dobry instruktor powinien odznaczać się więc przede wszystkim wysokimi kwalifikacjami zawodo-

wymi i odpowiednią postawą moralną (1). Uczciwość, rzetelność w postępowaniu z rolnikami, umiejętność zdobywania ich zaufania i dobra wola w stosunku do ludności wiejskiej oraz szczerą chęć udzielenia jej pomocy w osiąganiu coraz lepszych wyników w prowadzeniu gospodarstwa — to podstawowe cechy moralne agronoma, od których zależy powodzenie w jego działaniu. Drugi element, jakim jest dobrze sporządzony i konsekwentnie przeprowadzony program pracy, winien wypływać z głębokiej analizy warunków produkcyjnych i socjalnych rejonu. Nie można utożsamiać programu działalności instruktora z planem produkcji, jakkolwiek występuje między nimi ścisła i nierozzerwalna więź. Wybór problemów programowych winien uwzględniać 3 aspekty: nieodzowność dla odbiorców, trudności w rozwiązywaniu i dostępne dla instruktora środki realizacji. Trafnie ujmuje to H. Rheinwald (3) w stwierdzeniu, że program winien odpowiedzieć na pytanie: co ma być wdrażane do gospodarstw, dlaczego i w jaki sposób? Bardzo ważnym zagadnieniem w układaniu programu jest współdziałanie z instruktorem przodujących rolników danego rejonu. O szczegółowych metodach działania instruktora wspomniano już wyżej, tu trzeba podkreślić tylko najistotniejsze momenty natury ogólnej. Wybór metod zależy od postawy odbiorców wobec przyjmowania innowacji i postawy wobec samych innowacji. Nieodzowne jest więc ścisłe współdziałanie rolnika i instruktora we wprowadzaniu innowacji, a praktyka wskazuje, że najlepsze rezultaty osiąga instruktor wtedy, jeśli potrafi naprowadzić rolnika na podjęcie odpowiednich decyzji w przekonaniu, że wypłynęły one od samego rolnika.

W sprawie sposobów oceny pracy instruktorów istnieje dość duża rozbieżność poglądów. Dokonuje się więc tej oceny np. poprzez zasięganie opinii zwierzchników i rejestrację wypowiedzi producentów. Niektórzy autorzy stwierdzają, że dobrym agronomem jest ten, który wprowadza korzystne zmiany w gospodarstwach, inni wymagają od instruktora głównie pracy organizacyjnej, a nie instruktażu. Są również próby oceny działalności instruktorów w oparciu o ekonomiczne wyniki niektórych prowadzonych przez nich akcji. Ocenia się wreszcie pracę instruktora na podstawie stopnia realizacji programu pracy. Wydaje się, że najślusniejsza jest ocena kompleksowa, ujmująca w jakimś stopniu wszystkie wymienione elementy. W związku z tym warto byłoby podjąć próbę wypracowania ścisłej i obiektywnej kompleksowej oceny pracy służb instruktorskich, przy zastosowaniu np. wymiernej skali punktowej.

Służba rolna rekrutuje się w naszym kraju w coraz większej mierze z absolwentów WSR. Dotychczasowe plany i programy nauczania nie uwzględniają jednak w pełni potrzeb wystarczającego przygotowania absolwentów do pracy w zakresie doradztwa rolniczego. Konieczność zmian w programie szkolenia wiąże się również z nową formą organizacyjną

doradztwa rolniczego wprowadzoną przez Ministerstwo Rolnictwa, a przewidującą stanowiska agronomów w gromadzie oraz specjalistów w powiecie i w rejonowych rolniczych zakładach doświadczalnych.

W związku z powyższym zachodzi konieczność uruchomienia studiów magisterskich z zakresu doradztwa rolniczego na Wydziałach Rolnych w WSR, które dawałyby absolwentom podstawę do pracy w zakresie organizacji produkcji na wsi, gromadzie i w upowszechnianiu postępu rolniczego.

Program tych studiów obejmuje 3 grupy przedmiotów. Celem pierwszej grupy przedmiotów jest uzupełnienie poprzednio nabytej wiedzy, zaznajomienie studentów z pedagogicznymi podstawami i zasadami pracy oświatowej na wsi, w szczególności zaś przygotowanie do technicznej sprawności w dziedzinie upowszechniania wiedzy rolniczej. Druga grupa przedmiotów ma za zadanie pogłębienie wiedzy o współczesnym środowisku wiejskim i indywidualnym gospodarstwie rolnym oraz przygotowanie studentów do pracy doradczej w dziedzinie ekonomiki i organizacji gospodarstwa. Trzecia grupa przedmiotów ma na celu przygotowanie studentów do pracy w zakresie organizacji produkcji rolnej na wsi i w gromadzie i wyposażenie ich w umiejętności techniki pracy doradczej w skali pojedynczego gospodarstwa oraz w skali środowiska, co łącznie z seminarium dyplomowym oraz pracą magisterską da przygotowanie specjalistyczne w zakresie doradztwa rolniczego i upowszechniania postępu w rolnictwie.

LITERATURA

1. Lewandowski L., Górecki J.: Doradztwo rolnicze (w zarysie). Dział Wydaw. SGGW Warszawa 1965.
2. Maziarz Cz.: Pojęcie systemu upowszechniania postępu, jego główne składniki, znaczenie ekonomiczne i społeczne oraz tendencje rozwoju, Warszawa 1968, Min. Roln.
3. Rheinwald H., Preuschen G.: Landwirtschaftliche Beratung, BLV, Bonn-München-Wien 1956.
4. Rogers E. M.: Diffusion of Innovations, New York 1962, The Free Press of Glencoe.
5. Wilson C., Gallup G.: Extension Teaching Methods, Washington 1950 U.S.D.A.